

*Хатнюк Ю. А.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ*

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано й узагальнено перелік реальних і потенційних загроз національній безпеці України. Охарактеризовано основні чинники, які є джерелами загроз національній безпеці України, визначені найбільш актуальні ризики та загрози в політичній, економічній, воєнній, екологічній, енергетичній, інформаційній, науково-технічній і культурній сферах нашої держави. Зазначено, що чинні глобальні й регіональні системи безпеки в останні десять років виявилися не здатними ефективно реагувати на новий спектр загроз воєнного характеру. Саме слабка ефективність традиційних структур безпеки, головним завданням яких було запобігання широкомасштабному збройному нападу ззовні, спричинила перегляд підходів до проблем гарантування безпеки як на законодавчому, так і на інституційному рівнях. Поява нових концепцій безпеки, нових стратегій і доктрин, воєнна реформа національних збройних сил відбувається майже в усіх провідних країнах світу. Досліджено, що національні інтереси завжди мають відносно постійний характер, бо з'являються й зникають на якомусь історичному етапі разом з національними цінностями, які вони відбивають. Водночас у ту чи іншу історичну добу існування держави й розвитку суспільства завжди є певна множина нагальних потреб їхнього прогресивного розвитку, які й утворюють систему національних інтересів. Тому визначення такої множини національних інтересів – основна передумова забезпечення логічної послідовності у внутрішній і зовнішній політиці держави, стабільного соціально-економічного й політичного розвитку. Основою для успішної діяльності системи безпеки є реальне сприйняття й пізнання небезпек і загроз. Важливо їх об'єктивно систематизувати за мірою зрілості та мірою шкоди, якої вони можуть завдати особистості, суспільству, світовому співтовариству. Події ХХ століття змінили багато уявлень про пріоритети міжнародної чи національної безпеки. Більшість дискусій на цю тему розгорнулися зараз навколо питання адаптації чинних міжнародних структур безпеки до нових викликів і загроз сучасності та проблем встановлення нового світового порядку, який передбачає певний перегляд традиційних міжнародних норм і правил поведінки суверенних держав.

Ключові слова: національна безпека, ризик, загроза, національні цінності, національні інтереси.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення безпеки завжди турбувала людство в процесі його цивілізаційного розвитку. Після двох світових воєн і припинення режиму «холодної війни» не виправдали себе сподівання щодо зменшення кількості загроз національній і міжнародній безпеці. Міждержавні конфлікти, терористичні акти, загроза ядерної війни, надзвичайні ситуації техногенного й природного характеру продовжують становити велику небезпеку й у ХХІ столітті.

Перелік реальних і потенційних загроз національній і міжнародній безпеці далеко не вичерпується вищенаведеними прикладами. За цих обставин забезпечення національних інтересів будь-якої держави світу передбачає адекватне реагування на виклики й загрози сучасності, тобто проведення ефективної політики національної безпеки [1, с. 42].

Актуальним це питання є й для України. Оскільки сьогодні наша держава наразилася на реальну загрозу своїй національній безпеці – зазіхання на суверенітет і територіальну цілісність загалом, національна безпека потребує системності її забезпечення, спрямованої на захист національних цінностей і реалізацію національних інтересів.

Дослідження сучасних загроз національній безпеці України свідчить про те, що забезпечення безпеки особи, суспільства й держави є досить складною науковою проблемою, що потребує поглибленого вивчення її в комплексі, як певної динамічної системи.

Концептуальні основи адміністративно-правових засад національної безпеки України були та є об'єктом дослідження багатьох учених, серед яких А. Барановська, Б. Бернадський, І. Білас, В. Галєєв, О. Глазгов, І. Доронін, С. Єсімов, Є. Кобко, В. Ліпкан, О. Мельник, Г. Новицький, Р. Пасічний, А. Пашков, С. Пономарьов, О. Прокопенко, О. Пучков, М. Свердан, Г. Ситник, Ю. Телюкова, Т. Чехович та інші.

Мета статті полягає в здійсненні комплексного аналізу сучасних загроз національній безпеці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найрозгорнутіше визначення загроз національній безпеці пропонує В. Ліпкан, який вважає, що це «розмаїття внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних суперечностей суспільного розвитку в країні й на міжнародній арені в різних сферах людської життєдіяльності, які ускладнюють врегульовану адміністративним правом діяльність суб'єктів національної безпеки зі створення сприятливих умов для збереження та зміцнення української цивілізації (життя, національні традиції, культура), а також народу України як творчо-конструктивного суб'єкта буття для реалізації національних інтересів, і створюють небезпеку для системи національної безпеки, життєзабезпечення її системоутворювальних елементів» [2, с. 62].

Загрози національній безпеці України – явища, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів і збереження національних цінностей України.

Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності й добробут її громадян [3].

Виклики – це прояви природної, зовнішньополітичної, внутрішньополітичної або будь-якої іншої ситуації, які породжують загрози національним інтересам України чи обумовлюють потребу в адекватних діях держави з компенсації цих загроз [4].

Сподівання початку 1990-х років на рішучий прорив до нової, більш безпечної системи світового устрою, поки не справдилися. На зміну загрозі тотального ядерного знищення цивілізації прийшли нові загрози й виклики, загострилися проблеми забезпечення безпеки, що обумовлені глобалізацією. Це тероризм і сепаратизм; національний, релігійний та інші форми екстремізму; торгівля наркотичними засобами й організована злочинність; регіональні конфлікти й загроза поширення зброї масового знищення; фінансово-економічні кризи; екологічні катастрофи й епідемії.

Всі ці проблеми існували й раніше, однак в епоху глобалізації, коли світ став більш взаємопов'язаним і взаємозалежним, вони швидкими темпами почали набувати універсального характеру, реально загрожуючи регіональній, а нерідко й міжнародній безпеці й стабільності, втручаючись у повсякденне життя мільярдів людей [5, с. 35].

Масштабні зміни, що відбулися протягом ХХ – на початку ХХІ століття в міжнародній системі, зокрема припинення протистояння соціально-політичних систем, зростання рівня загрози для регіональної й глобальної безпеки з боку міжнародного тероризму й організованої злочинності, висунули на перший план проблеми формування й функціонування системи міжнародної безпеки. Передусім ідеться про її теоретичні аспекти, що торкаються необхідності переусвідомлення поняття «міжнародна безпека» й проблеми джерел сучасних загроз, та про роль міжнародних інститутів, статутним і пріоритетним завданням яких є інституціонально-функціональне забезпечення міжнародної безпеки [6, с. 279].

В науковій політологічній думці загрози національній безпеці класифікуються таким чином: за місцезнаходженням джерела небезпеки (зовнішні та внутрішні загрози); за масштабами можливих наслідків (загальнонаціональні, регіональні, локальні, поодинокі); за ступенем сформованості загрози (потенційні, реальні); за ступенем суб'єктивного сприйняття (завищені, занижені, мінімальні, адекватні); за сферами життєдіяльності (загрози в економічній, політичній, оборонній, міжнародній, соціальній, інформаційній, науково-технічній, екологічній, культурній і духовній сферах). Отже, відповідно до фундаментальних дослідницьких основ наукового аналізу – принципів об'єктивності, системності й цілісності, функціоналізму та причинності розробники документів, у яких визначаються загрози національній безпеці, повинні були врахувати всі ці класифікації [7, с. 35–36].

Сьогодні до зовнішніх чинників варто зарахувати насамперед глобальні тенденції, які потенційно є джерелами загроз національній безпеці. До них належать, наприклад, загострення конкуренції між світовими центрами сили, причому нерідко порушуються норми міжнародного права, застосовується силовий тиск, спостерігаються спроби держав вирішувати свої проблеми за рахунок інших, неспроможних ефективно захищати власні національні інтереси; криза міжнародної системи безпеки, що ґрунтується на ялтинсько-гельсінських принципах, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів; невизначеність засад нової міжнародної системи безпеки,

що в комплексі з недосконалою системою міжнародного права уможливує безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів; наявність самопроголошених квазидержавних утворень на територіях суверенних держав, поява небезпечних прецедентів визнання деяких з них іншими державами, що стало стимулом для процесів регіонального сепаратизму; поширення тероризму, піратства, наркобізнесу, незаконної торгівлі зброєю та ядерними матеріалами, транскордонної організованої злочинності, відмивання брудних грошей, незаконної міграції, торгівлі людьми, кіберзагроз тощо [8, с. 110].

Серед зовнішніх загроз найбільше побоювання експертів викликає зростання напруженості у відносинах між НАТО і Росією. Ступінь загрози цього виклику для національної безпеки України в середньому оцінюється експертами як «значна».

До внутрішніх чинників загрози національній безпеці можна віднести такі: корумпованість державних інститутів, їхню неспроможність надавати адекватні відповіді на виклики сучасності, криза суспільної довіри до них; низька дієвість чинних механізмів підготовки, прийняття й виконання державних рішень; недосконалість правового регулювання суспільних відносин; системні недоліки у функціонуванні судової системи, що підривають довіру населення до держави й права, обмежують захист прав і свобод громадян, загрожують законним інтересам господарюючих суб'єктів; неадекватність реагування державних органів на конфліктні загострення у сфері політичних, економічних, соціальних, міжетнічних, міжконфесійних відносин, радикалізацію суспільних настроїв і поширення проявів екстремізму, зокрема інспірованих ззовні; відчутне погіршення стану економічної безпеки, критичне зростання рівня загроз енергетичній безпеці та інші [8, с. 110].

Якщо проаналізувати характер загроз національній безпеці у вітчизняній науковій думці, то їх об'єктами в більшості своїй також виступає держава. Так, дослідники до внутрішніх загроз в економічній сфері відносять «відсутність надійної системи економічної безпеки України; неефективність державного регулювання й керованості соціально-економічними процесами; непослідовність і безсистемність у здійсненні економічних реформ, відсутність власної моделі реформ і їхнього ідеологічного забезпечення; свідомі чи несвідомі дії представників вищих органів державної влади та управління, спрямовані на шкоду державі й національним інтересам України; неефективність управління державним сектором економіки; недосконалість державного управління приватизаційними процесами, зловживання в цій сфері; недосконалість національного законодавства, пов'язаного з регулюванням економічних процесів та інші» [7, с. 37–38].

Визначаючи загрози у воєнній сфері, деякі дослідники виділяють такі аспекти: відсутність визначеної воєнної та воєнно-технічної політики, концепції воєнного будівництва; проведення необґрунтованих реформ; безсистемне визначення кількісного складу Воєнної організації; неврахування реальних економічних можливостей держави й геополітичних умов, що складаються; зменшення витрат на оборону; відсутність нормативно-правової бази мобілізаційного розгортання держави та її Воєнної організації; втрата системи мобілізаційного розгортання держави та її Воєнної організації; відсутність комплексних наукових робіт з удосконалення спільного застосування військових формувань різних міністерств і відомств;

неврегульованість системи забезпечення воєнної безпеки законами; недосконале законодавче, організаційне, інформаційне та наукове забезпечення спільного бойового застосування формувань Воєнної організації та інші.

В переліку найбільш небезпечних загроз в інформаційній сфері слабка інтегрованість України у світове інформаційне поле, використання ЗМІ окремими політичними силами, недостатнє інформування людей (громадян), обмеження доступу громадян до інформації, зокрема з боку органів державної влади тощо [7, с. 38].

Інші науковці основними реальними й потенційними загрозами національній безпеці України та стабільності в суспільстві називають такі:

1) критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості й у сфері життєзабезпечення;

2) «тінізацію» національної економіки та велику боргову залежність держави, критичний обсяг зовнішнього і внутрішнього боргів;

3) занадто низький валовий національний прибуток в доларах США на 1 особу;

4) у сфері державної безпеки – поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу й політики, організованої злочинної діяльності; прояви сепаратизму, намагання автономізувати за етнічною ознакою окремі регіони України;

5) в екологічній сфері – нерациональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів; застарілість і недостатню ефективність комплексів з утилізації токсичних екологічно небезпечних відходів;

6) у зовнішньополітичних і воєнних сферах і сфері безпеки державного кордону – анексію Криму й тривалу «гібридну» війну РФ проти України; те, що переважна частина державного кордону України недостатньо облаштована й не демаркована [9].

Серед чинників, що утворюють ієрархії небезпек реалізації життєво важливих національних інтересів України й формують загрози загальнодержавного рівня, виділяють такі, як:

– загрози порушення прав і свобод людини: порушення Конституції та законів України, негативний інформаційно-психологічний вплив на свідомість людини, високий рівень злочинності, гальмування розвитку інститутів громадянського суспільства, недостатній рівень забезпечення загальнолюдських норм життя (охорона здоров'я, освіта, праця, забезпечення старості) тощо;

– загрози суспільно-політичній стабільності: намагання маніпулювати суспільною свідомістю, можливість виникнення міжетнічних і міжконфесійних конфліктів, прояви екстремізму й сепаратизму, організована злочинна діяльність, незбалансованість функцій, повноважень і відповідальності між гілками державної влади, поширення корупції, хабарництва, дисбаланс стратифікації соціальних груп населення, критичне зниження доходів і рівня життя, зниження соціальних пріоритетів, незадовільний рівень соціального захисту та інші;

– загрози соціально-економічному розвитку: кризові явища в економічній сфері життєдіяльності суспільства, небезпечне скорочення ВВП, зниження інвестиційної та інноваційної активності, науково-технічного й технологічного потенціалу, критичний стан основних ресурсів (виробничих фондів, запасів, стратегічних об'єктів тощо), критична залежність національної економіки (експортна, боргова тощо), втрата

стратегічного контролю та неефективність державного регулювання економіки (антимонопольної політики, енергетичної, продовольчої безпеки тощо, «тінізація» економіки, а також науково-технологічне відставання, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції та втрата ринків, іноземна технічна й технологічна експансія, дефіцит науково-технічних кадрів, високі темпи трудової міграції тощо);

– загрози міжнародній стабільності й регіональній безпеці: кризові явища світового й регіонального рівня (конфлікти, війни, катастрофи, надзвичайні ситуації, епідемії тощо та їх наслідки), злочинна діяльність проти миру й безпеки людства, міжнародна організована злочинність, поширення тероризму, незаконний обіг наркотиків, нелегальна міграція, порушення міжнародних договорів, конвенцій тощо, а також зовнішній тиск на Україну, намагання поставити її поза інтеграційними процесами та інші;

– загрози державній безпеці та обороноздатності: посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав, втручання у внутрішні справи України, підризна діяльність спецслужб, розголошення інформації, яка становить державну таємницю, зазіхання на недоторканність державного кордону України, небезпечне зниження рівня обороноздатності держави, посягання на конституційний лад, створення й використання незаконних воєнізованих формувань та інші;

– загрози навколишньому середовищу: порушення екологічної й техногенної безпеки, кризові явища (катастрофи, надзвичайні ситуації, епідемії та їх наслідки), небезпечна антропогенна діяльність, вичерпання природних ресурсів, погіршення екологічного стану внаслідок накопичення екологічно небезпечних відходів, поширення небезпечних технологій і їх продуктів та інші;

– загрози духовним і культурним цінностям: деформація духовних засад суспільства й порушення моральних норм, кризові явища (гуманітарні, демографічні тощо), прояви моральної й духовної деградації, поширення бідності та соціальних хвороб (безробітність, безпритульність, бродяжництво, наркоманія, алкоголізм тощо), поширення культури насильства, жорстокості та інші [10, с. 213–215].

З огляду на міжгалузевий характер загроз національній безпеці вчені (правники, економісти, екологи, фахівці державного управління) пропонують різні їх визначення, зокрема як: 1) об'єктивну чи ймовірну можливість деструкції, дестабілізації, а то й катастрофу соціальної системи, спричинення їй шкоди загалом або певному її життєво важливому компоненту чи компонентам; 2) реальні впливи, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних інтересів і становлять небезпеку для суверенітету нації та свободи особистості, а також для цілісності, стабільності й прогресивного розвитку Української держави як рівноправного члена світового співтовариства й суб'єкта міжнародних відносин; 3) дії політичних, військових або природних сил, вплив перебігу соціальних, економічних та інших подій, а також ситуацій, що складаються внаслідок цих подій, на процес життєдіяльності людини, суспільства, держави, які змушують країну докладати додаткових зусиль, вимагають надмірних витрат, мобілізації ресурсів для збереження державності, національної та культурної ідентичності, надійного захисту народу; 4) наявні потенційно або реально небезпечні виклики в різних формах вияву (зовнішній –

з боку іноземних держав, і внутрішній – усередині країни), які можуть бути завдані чи вже завдаються національним інтересам України з боку природних явищ або під впливом людського фактора тощо [11].

Висновки. Отже, визначення загроз національній безпеці й засобів їх нейтралізації та запобігання їх виникненню і є одним з головних завдань будь-якої держави. Проблема коректної й адекватної ідентифікації загроз національній безпеці України, визначення джерел загроз, сфери їх походження, масштабів їх можливих наслідків стала особливо актуальною з отриманням Україною незалежності. На сьогодні прийнято низку законодавчих актів, здійснені численні науково-дослідні розробки, в яких визначені загрози національній безпеці України, проте вони далеко не завжди відповідають задекларованим пріоритетам розвитку суспільства, держави, внутрішньополітичним і зовнішньополітичним намірам, реаліям українського державотворення.

Література:

1. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Політологія»*. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 42–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_10.
2. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 643 с.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
4. Концепція (основи) національної безпеки України : додаток. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=13342&pf35401=24861>.
5. Білас І. Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : збірка наукових праць. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2001. С. 34–39.
6. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.
7. Підходи щодо визначення рівня загроз національній безпеці в політичній сфері / Г. П. Ситник та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2014. 56 с.
8. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. Вип. 24. С. 108–111.
9. Пашков А. П., Барановська А. С., Телюкова Ю. М. Аналіз загроз національній безпеці України та передовий досвід щодо їх розв'язання. *Національна безпека*. 2017. Вип. 1. С. 20–25. URL: <file:///C:/Users/User/Desktop/Національна%20безпека/1.2/17.pdf>.
10. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. Київ : НАДУ, 2012. 730 с.
11. Кобко С. В. Моніторинг загроз національній безпеці держави: зарубіжний досвід та українські реалії публічно-правового забезпечення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 122–134. URL: <file:///C:/Users/User/Desktop/Національна%20безпека/1.2/19.pdf>.

Khatnyuk Yu. Analysis of contemporary threats to Ukraine's national security

Summary. The article analyzes and summarizes the list of real and potential threats to Ukraine's national security. The main factors that are the sources of threats to the national security of Ukraine are characterized, the most actual risks and threats in the political, economic, military, environmental, energy, information, scientific, technical and cultural spheres of our country are identified. It has been noted that the existing global and regional security systems in the last ten years have proved incapable of responding effectively to a new range of military threats. The poor performance of traditional security structures, whose primary objective was to prevent large-scale armed attacks from the outside, has led to a revised approach to security issues at the legislative and institutional levels. The emergence of new security concepts, new strategies and doctrines, and the military reform of national armed forces is in almost every leading country in the world. It has been researched that national interests are always of a relatively constant nature, because they appear and disappear at some historical stage, along with the national values they reflect. At the same time, in one or another historical era of the existence of the state and the development of society, there is always a set of pressing needs for their progressive development, which form the system of national interests. Therefore, the definition of such a multitude of national interests is a basic prerequisite for ensuring logical coherence in the internal and external policies of the state, stable socio-economic and political development. The basis for the successful operation of the security system is a real perception and awareness of the dangers and threats. It is important to objectively systematize as they mature and the amount of loss they can cause to the individual, society, the world community. The events of the twentieth century have changed many ideas about the priorities of international or national security. Most discussions on this topic have now turned to the issue of adapting existing international security structures to the new challenges and threats of the present and the problems of establishing a new world order that requires a certain revision of traditional international norms and rules of conduct of sovereign states.

Key words: national security, risk, threat, national values, national interests.